

Írta: Frech Ágnes

A FIATALKORÚAK BŰNELKÖVETÉSI TENDENCIÁI ÉS AZ ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLAT ALAKULÁSA AZ 1995. ÉVI XLI. TÖRVÉNY HATÁLYBALÉPÉSE ÓTA

(ELHANGZOTT 1999. NOVEMBER 24-ÉN ASZÓDON, A FERENCZY GYÖRGY NEVELŐINTÉZETI TUDOMÁNYOS NAPOK KERETÉBEN)

A múlt századi reformirányzatok teremtették meg a fiatalkorú bűnelkövetők eltérő megítélésének a lehetőségét, felismerve és elfogadva azt a tényt, hogy a felnőtté válás nem egy egyszerű biológiai folyamat, hanem a lelki, tudati, erkölcsi kibontakozás ideje is. Átmenet a gyermekkorból a felnőttkorba, amely egyben egy átmeneti státuszt is jelent, mind a család életében, mind pedig a társadalmi környezetben.

Éppen ez a sajátos helyzet kívánja meg, hogy a gyermek-, illetve fiatalkori bűnökre a büntető igazságszolgáltatás speciális választ adjon egy olyan eljárás keretében, amely lehetőség szerint nem stigmatizál, nem mélyíti el sem a fiatalkorúakban, sem pedig a környezetében a bűnözötudatot.

A fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatásnak két, egymással nehezen összeegyeztethető szempontot kell érvényesítenie:

- figyelembe venni azt, hogy az életkori sajátosságok (a szellemi, erkölcsi éretlenség), ha nem is érintik a büntetőjogi felelősség kérdését, de mindenképp eltérő választ igényelnek a büntetőhatóságtól,

- el kell különíteni a fiatalkori bűnelkövetést az egyéb fiatalkori devianciáktól és a büntető igazságszolgáltatás a maga sajátos szankciórendszerével csak az elkövetett bűnre válaszolhat a büntetőjogilag felelősségre vonható fiatalkorú esetében.

Ezekre az elvekre a múlt századtól kezdve büntetőjogi iskolák épültek. Az egyiket a szociológiai iskola hívta életre, amelynek értelmében a gyermekek és fiatalkorúak esetében az állami beavatkozás célja a veszélyhelyzetben lévő gyermek megsegítése az átnevelés, a reszocializáció érdekében.

Az állami beavatkozásra nem csupán a büntetőjogilag tilalmazott magatartás tanúsítása, hanem egyéb viselkedési, beilleszkedési probléma estében is sor kerül, így az erre adott válaszban is keverednek a szociális, pszichikai gondoskodás, illetve a büntetőjogi szankció különböző formái. Ez a fajta beavatkozás sok esetben nélkülözi azokat az eljárási garanciákat, amelyek a klasszikus büntetőjogi iskola alapján képezik.

A klasszikus vagy jogállami modell középpontjában a büntetőjogilag tiltott magatartás, a tett áll, és a büntetőjogi választ is a tett súlyához igazítják. Ez az irányzat érzéketlen marad az elkövető egyéni tulajdonságaival, sajátos élethelyzetével, a bűnelkövetéshez vezető egyéni életúttal szemben. Érvényesül viszont a klasszikus büntetőjog alapelve, így az ártatlanság vélelme és a nullum crimen sine lege nulla poena sine lege (nincs bűncselekmény és büntetés törvényi szabályozás nélkül) elve.

Ezek a rendszerek tiszta formában természetesen nem léteznek, de végigkísérhetjük azt a folyamatot, amely a múlt századtól kezdve napjainkig a fiatalkorúak igazságszolgáltatásában megmutatkozott: az egyik elmélet kudarca hívta életre a másik iskola megvalósítási igényét. Az 1990-es évek közepén részesei lehettünk annak a jogszabály-alkotási folyamatnak, amelyben visszatérnek a klasszikus büntetőjogi elvekhez (neoklasszicista irányzat, vagyis a fiatalkorúak büntetőjogában is megadják azokat a garanciákat, amelyek a felnőttkorúak ítélkezésében meghatározó jellegűek, s amelyek feladására éppen a fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályok megalkotásával egyidejűleg került sor.

Az 1990-es évek büntetőjogi alkotására hatást gyakorolt az a nemzetközi környezet, amelynek Magyarország is elismert részévé vált. A gyermek- és fiatalkorúakkal kapcsolatban számos nemzetközi dokumentum született (Pekingi Szabályok, 5 évvel később a Riadi Szabályok, illetve a Gyermekjogairól Szóló ENSZ Egyezmény), amelyek külön-külön is másfajta elveket juttatnak kifejezésre és ajánlottak elfogadásra a nemzeti jogalkotás számára.

A Büntető Törvénykönyvet módosító 1995. évi XLI. törvény 1995. szeptember 1-jén lépett hatályba, és éppen a javítóintézeti nevelést érintő lényeges változás 1996. május 1. óta hatályos.

Az eltelt 4 év alkalmasnak látszik az új intézmények működésének bemutatására, és azért is szólni kell ezekről a szabályokról, mert azok kezdeményezésében, kidolgozásában Ferenczy Györgynek jelentős és tiszteletre méltó szerepe volt.

A FIATALKORI BŰNELKÖVETÉS JELLEMZŐI

A fiatalkori bűnözés okait vizsgálva mindenképp szerepet kap a gazdasági helyzet romlása, az egzisztenciális bizonytalanság, a státuszkeresés, a kirekesztettség érzés feloldására való törekvés, a szubkultúrába való menekülés. Még mindig érzékelhető a nagyváros kriminogén hatása, az élmények sokszínűsége a lehetőség, a kontrollnélküliség miatt is. Szerepet játszik a hagyományos családi élet válsága, a családok felbomlása, a szeretet, gondoskodás és megfelelő minta nélkül felnőtt gyermekek kiszolgáltatottsága. De ugyanígy része az általános értékvesztés, az erőszak terjedése. Vizsgálati adatokkal igazolható az összefüggés a veszélyeztetett gyermek (anyagilag, a környezet által) és a bűnelkövetés között. Egyre több gyermek válik a felnőtt erőszak áldozatává, és igaznak tűnik az a vélekedés, amely szerint az ilyen sérelmei elszenvedett gyermekek beépítik saját védekező, problémamegoldó rendszerükbe az erőszakot.

Úgy tűnik, hogy ezeket a bűnözést kiváltó okokat a mi társadalmunk is újratermeli, és az 1990-es évek második felében számában és súlyában egyaránt növekvő fiatalkori bűnözés csupán a társadalom általános mozgását követi.

Néhány statisztikai adat:

Az 1991-1997. közötti fiatalkori bűnözésről készült átfogó statisztikából néhány figyelemre méltó adatot közlünk.

1991-ben 14 307 fiatalkorú bűnelkövetőt regisztráltak, ez a szám 1997-re 13 955 lett, a legnagyobb kriminalitást az 1992-es év mutatta. Ugyanerre az időszakra nézve 6200 illetve 7447 a jogerősen elítélt fiatalkorúak száma.

1998-ban 8036 fiatalkorút ítétek el, ami egyértelműen emelkedést jelent.

Az 1998-ban jogerősen elítélt fiatalkorúak 74,8 %-a büntetlen, míg 25,12 %-a már büntetett volt.

Ha az elkövetett cselekményeket nézzük, akkor ezek struktúrája nem változott: A legnagyobb számban vagyon elleni cselekményeket követnek el (ez a vizsgált utolsó évben 6215, ami az összes elkövetett cselekmény 77,34 %-a), ezt követik a közrend elleni, majd a közlekedési bűncselekmények 10,96 illetve 3,81 %-ban.

Növekedett a súlyosabb bűncselekmények miatt elítéltek száma, nőtt a fiatal életkorúak (14-15 éves közötti) száma és aránya. A rablások 1/3-át fiatalkorúak követték el, és ezeket egyre durvább elkövetési mód jellemzi, terjed a fiatalok körében a kábítószerrel való visszaélés, jóllehet eddig nem annyira a fiatalokra, inkább a fiatal felnőttkorúakra volt jellemző.

Bár a számuk nem növekedett, de még mindig jelen vannak a különböző ideológiai divatirányzatok által motivált erőszakos cselekmények.

Az életkori sajátosságból adódó ismertjelenség a csoportos, társas elkövetés, és jellemző a nagyszámú halmazat. A bírósági munkában mi ezt úgy érzékeljük, hogy az ügyek elnehezültek, többvádoltas, többcselekményes ügyeket kell elbírálni, igen gyakori a tíznél nagyobb számú halmazat. Ritkább a magányos elkövető, a csoportképző erő a bűnelkövetéseknél is kifejti hatását.

Ugyanakkor létezik a fiatalkorú bünelkövetésnek egy olyan része, amely megítélésünk szerint egy adott életkorra jellemző, és minden bizonnyal büntetőjogi beavatkozás nélkül is kinőhető lenne. Ezek azok az esetek, ahol visszafogottabb az ítélkezési gyakorlat, és nyilvánvaló, hogy ez az az elkövetői kör, amellyel szemben érdemes az elterelés intézményét alkalmazni.

A JAVÍTÓINTÉZETI NEVELÉS ÉS AZ ELŐZETES LETARTÓZTATÁS

A javítóintézetes nevelés az egyetlen csupán a fiatalkorúakkal szemben alkalmazható speciális intézkedés, ezért ennek léte és hatékonysága meghatározó lehet a fiatalkorúakkal szembeni büntetőjogi beavatkozás hatékonyságának vizsgálatában.

Amikor az 1995-ös törvénymódosítás alapvetően megváltoztatta az intézkedés tartalmát, akkor ez a már korábban kifejtett büntetőjogi elvek egyikének megvalósulását jelentette, és egyben az addigi ítélkezési gyakorlattal szembeni elégedetlenséget is tükrözte. Azzal, hogy a törvényalkotó határozott tartalmúvá tette a javítóintézetes nevelést, a szabadságelvonás egy másik formáját teremtette meg, amely csak helyszínében, az őrzöttség fokában és a fiatalokkal való foglalkozás bizonyos formáiban különbözik a fiatalkorúak börtönétől, és elszakad attól a funkciótól, hogy a fiatalkorú nevelése addig tart, amíg az eredmény nem mutatkozik, tehát nem a bíróság határozza meg az intézkedés tartamát, hanem a végrehajtás sikere dönti el a szabadulás időpontját. Tartok tőle, hogy a jogszabály-változásnál ennél jelentősebb szerepet kapott az a tény, hogy a bíróságok egyre ritkábban alkalmazták a javítóintézetes nevelést, s ennek indoka éppen a kiszámíthatatlansága, a szabadulás előre nem látása, vagyis a hosszabb tartamú tényleges szabadságelvonástól való tartózkodás volt.

A határozott tartalommal függ össze az a törvényi rendelkezés is, amely lehetővé teszi, hogy a fiatalkorú által előzetes letartóztatásban töltött idő beszámításra kerüljön, és ezzel megszűnt az az akadály, amely szerepet játszott ezen intézkedés elsorvadásában. Igen gyakori volt ugyanis, hogy a fiatalok hosszabb időt töltöttek letartóztatásban, és bár célszerűbbnek mutatkozott az intézetes nevelés alkalmazása, a bírókat visszatartotta az a hosszú tartamú, el nem számolható tényleges szabadságelvonás, amely az érdemi döntést megelőzte.

Törvénymódosítás kellett ahhoz, hogy ténylegesen megvalósuljon az a korábban is meglévő követelmény, hogy az előzetes letartóztatás során is el kell különíteni a fiatalkorúakat a felnőttkorúaktól, s hogy ez ne csak egy másik zárkát jelentsen – jó esetben –, hanem egy eltérő intézményrendszer. A Be. 302. § (2) bekezdése az 1995-ös törvénymódosítás következtében lehetővé tette, hogy a fiatalkorú előzetes letartóztatását (1996. május 1-jét követően) javítóintézetben, illetve a korábbi hagyományos helyeken, büntetés-végrehajtási intézetben, illetve rendőrségi fogdában hajtsák végre.

Mind az előzetes letartóztatásról, mind pedig annak helyszínéről a bíróságnak kell döntenie a vádirat benyújtása előtt is. A jogszabály nemcsak a végrehajtás helyszínét, hanem az előzetes letartóztatás külön feltételét is megváltoztatta, amikor az alapos gyanú fennállása és a Be. 92. § (1) bekezdés a/, b/, c/ pontjaiban írt különös feltételek mellé a bűncselekmény különös tárgyi súlyát jelölte meg, szemben a korábbi különös súly fogalmával. Ezen törvényi fogalom értelmezése és így a kényszerintézkedéssel kapcsolatos bírósági gyakorlat nem volt egységes. El kellett döntenie, hogy a különös tárgyi súly azonos-e a törvényi fenyegetettséggel, vagy vizsgálendő a gyanúsított elkövetésben vállalt szerepe, tehát a ténylegesen várható büntetés nagysága. Lehet-e valamely tételkerethez kötni a különös tárgyi súly fogalmát, pl. 5 évig terjedő, vagy 2-8 évig terjedő szabadságvesztéshez. Hogyan értelmezzük a sorozat-bűncselekményeknél a különös tárgyi súly fogalmát, ha a cselekmények egyenként nem jelentős tárgyi súlyúak?

Meggyőződésem szerint fiatalkorúak esetében különös gonddal kell vizsgálni a kényszerintézkedés elrendelésének, de különösen a hosszabb időn át (3-6 hónapon túl) fenntartandó előzetes letartóztatások indokát. Tudjuk, hogy a Btk. 108. § (3) bekezdése értelmében szabadságelvonással járó

intézkedést alkalmazni, illetve ilyen büntetést kiszabni csak végső esetben lehet. Ez a törvényi rendelkezés nemcsak megváltoztatta a felfüggesztett szabadságvesztés és a javítóintézeti nevelés egymáshoz való viszonyát, hanem nyilvánvalóan arra is inti az eljáró bíróságokat, hogy fiatalkorú esetében lehetőség szerint tartózkodjon a szabadságelvonástól.

Mindig is úgy gondoltam, hogy a legnagyobb „bünt” azzal követi el az igazságszolgáltatás, hogy az elkövetett bűncselekményre csupán évekkel később ad választ.

Azon túlmenően, hogy a késve kiszabott büntetés sosem lehet megfelelő válasz az elkövetett cselekményre, értelmét veszti a büntetés és igazságtalannak tűnik, ezért sosem lehet hatékony. Méginkább így van ez a fiatalkorú elkövetők esetében, ahol az időnek különös jelentősége van, hiszen a 4 éves időszak egyrészt nagyon rövid, ugyanakkor igen jelentős változást eredményezhet a fiatalok életében. Értetlenül fogadják a cselekmény elkövetése után 6 évvel hozott jogerős bírósági döntést, amikor már életfelfogásukban, megváltozott életvezetésükben rég túlléptek az elkövetett cselekményen, nem érzik sajátjuknak az akkori bűncselekményeket, és nem értik, hogy a bíróság miért nem fogadja el mindenfajta szankció alkalmazása nélkül ezt az önkéntes elhatárolódásukat.

Ezen szubjektív kitérő után az az általános megállapítás, hogy kiegyensúlyozott a bírósági gyakorlat a fiatalkorúak előzetes letartóztatása tekintetében, ezek száma és aránya is megfelelő. Úgy ítélem meg, hogy általában helyesen választják meg a bíróságok a végrehajtás helyszínét is. Elmondhatom, hogy számunkra egyértelmű megnyugvást jelent, amikor az előzetes letartóztatást javítóintézetben hajtják végre. Igen jók a tapasztalatok a kényszerintézkedés alatt tanúsított gyanúsított magatartásváltozásról. Különösen segíti a bíró munkáját az alkalmazandó jogkövetkezmény megválasztásánál az a gondos jellemzés, amelyet az intézet készít a fiatalokról.

Szinte kivétel nélkül beilleszkedésről, pozitív irányú változásról adnak számot.

AZ ELTERELÉS

Ezt a fogalmat most nem csupán a Btk-ban szereplő értelemben használom, hanem minden olyan intézkedést értek alatta, amely biztosítja a bírósági formalizált eljárás elkerülését, az érdemi döntés meghozatalát a büntetőjogi felelősség kérdésében.

A vádemelés elhalasztására fiatalkorú esetében az 5 évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetében kerülhet sor. Erről mi bírók kevesebbet tudunk, de ügyészségi statisztika bizonyítja, hogy egyre inkább élnek ezzel a lehetőséggel, így 1996-ban 882 esetben, a fiatalkorúak 6,42 %-ánál került sor rá. A vádelhalasztással és a megrovás melletti megszüntetéssel a bűnelkövetők 25,4 %-ának ügyét terelték el.

Azáltal, hogy a vétségi eljárás alkalmazásának tilalmát az 1995-ös módosítás megszüntette, lehetővé vált bizonyos ügyek tárgyaláson kívüli befejezése, erre a már említett időszakban 2874 fiatalkorú esetében került sor, ez 21,5 %-ot jelent.

Azt gondolom, hogy éppen ezekkel az egyszerűsítésekkel érhető el, hogy a megmaradt ügyekben érvényesüljön az időszűrés, és lehetővé váljon az ügyek gyorsabb befejezése.

Ezt kívánom magunknak.